

SÜLI ATTILA

A SZÉKELY HATÁRVÉDZÁSZLÓALJAK TÖRTÉNETE

Már a 19. század végén megjelentek azok a visszaemlékezések, melyek megkísérelték egy-egy erdélyi alakulat történetének részleges feldolgozását.¹ Noha az 1848-1849-es forradalom és szabadságharc erdélyi történetéről számtalan emlékirat, részleges és összefoglaló feldolgozás jelent meg, azonban a hadjáratokban résztvevő seregtestek szervezésének és történetének kérdései még rengeteg tennivalót adnak a történészek számára.

Az 1849 tavaszán szervezett székely határvédzászlóaljak történetével hadtörténetírásunk csak érintőlegesen foglalkozott. Ez érthető is, hiszen ezen alakulatok – kisebb csatározásokat leszámítva- a harcokban nem vettek részt. Nehezíti a vizsgálódást az egykorú források szűkszavúsága, továbbá az, hogy e csapattestekről semmiféle visszaemlékezés nem maradt az utókorra. Pedig a problémakör az 1848-1849-es hadtörténelem érdekes szeletét képezi, és sok szempontból képvisel kuriozitást, hiszen ezen zászlóaljok egyetlen eddig ismert és feldolgozott hadsereg szervezési sémába sem illeszthetők. Nem tekinthetők nemzetőrségnek, mert a megalakításuknál az 1848. XXII. törvénycikk előírásait nem alkalmazták. Nem sorolhatók az önkéntes gyalogos csapatok közé sem (önkéntes nemzetőrség, önkéntes honvédszászlóalj, szabad és vadászcsapatok), mert az állományukat sorozták. Szervezetüket tekintve (létszám, felépítés) inkább az újoncozással felállított honvédszászlóalj közé sorolhatók, ezt a jelleget erősíti az is, hogy az ide kinevezett tiszteket a hadügyminisztérium megerősítette, így tényleges honvédtisztekké váltak.² Azonban ezen zászlóaljakat csak határvédelmi célra alakították, így a bevetésük, a honvédszászlóaljjal ellentétben, lokálisan behatárolt volt. Ráadásul a határvédzászlóalj nem kaptak honvédszászlóalj sorszámot. Arra vonatkozólag, hogy az állományt mennyi időre sorozták, nem rendelkezünk egykorú adattal. Az azonban tény, hogy kizárólag olyan egyéneket soroztak, akik

¹ Alakulattörténetnek számító visszaemlékezések; Wass János: A XI. honvéd zászlóalj. *Történelmi Lapok*. 1876., [Szigethy Miklós:] *Adatok a XI. honvédszászlóalj történetéhez*. Kolozsvár. 1868., Szöllőssy István: A XII. honvédszászlóalj működése az erdélyi hadjáratban. 1848–49. *Történelmi Lapok*. 1897.

² MOL HM Ált. 1849:11542., 1849:14497., 1849:18747., 1849:19140., 1849:20849., Ezt a jelleget erősíti az is, hogy a zászlóaljakhoz a honvédszászlóaljakhoz hasonlóan orvosokat is kineveztek. MOL HM Ált. 1849:15249. , 1849:21774.

a honvédi szolgálatra elsősorban életkor, vagy más okok miatt lényegében alkalmatlanok voltak. Így sok szempontból joggal tekinthetjük a határvédszászlóaljakat a mai tartalékos katonaság „előfutárának”.

A magyar politikai vezetés terveiben mindig kiemelt szerepet játszott a székelység katonai szervezése.³ Ez már a honvédszászlóaljak szervezésénél is megnyilvánult.⁴ A székely határőrség kimozdításának elősegítésére küldött misszió egyik tagja (1848. május)⁵, Gál Sándor a hónap végén egy jelentést nyújtott be a miniszterelnöknek. Beadványa szerint az önkéntes nemzetőrség székelyföldi toborzását a következő helyeken kellene folytatni: Marosvásárhely, Székelyudvarhely, Kézdivásárhely, Sepsiszentgyörgy, Csíkszentmárton, Gyergyószentmiklós, Felvinc. A toborzást a székely ezredek tisztjeinek kell irányítaniuk, ő feladatuk lenne a szervezés is. A gyorsabb kiképzés érdekében szükséges, hogy a csík és háromszékieket (katonailag képzettebbek)⁶ a többi székéből származó önkéntesekkel vegyítsék.⁷ Már a Batthyány-kormány nagy fontosságot tulajdonított e kérdésnek, mert a székelységet, mint megbízható haderőt fel akarta használni a szerb felkelők elleni harcokban. Így szó sem lehetett a határőrség intézményének rögtön eltörléséről, csak átalakításáról. Az uniós törvény 3. cikkelyének 3. pontja kimondja ugyan, hogy a székely határőrök nemzetőröknek tekintendők, de a jelenlegi szervezeti jelleg fenntartásával.⁸ A határőrök

³ Pulszky Ferenc pénzügyminisztériumi államtitkár április 29-én levélben javasolta Batthyány Lajos mi-niszterelnöknek, hogy a székely határőrség egy részét vezényeljék ki Magyarországra nyugtalankodóbb vidékeire. Közli *Kossuth Lajos összes munkái. XII. k. Kossuth Lajos az első magyar felelős minisztériumban* S. a. r. Sinkovics István. Bp., 1957. 95. Urbán: *Batthyány-iratok I.* 416., v. ö. Urbán Aladár: *A nemzetőrség és honvédség szervezése 1848 nyarán.* Bp. 1973. 226. Vay Miklós báró, erdélyi királyi biztos már július elsején javasolta Szemere Bertalan belügyminiszternek, hogy a székely határőrezredek 3., 4. és 5. zászlóaljait állítsák ki, és hogy ehhez szerezzék meg Anton Puchner altábornagy, erdélyi főhadparancsnok hozzájárulását. MOL H 113. Vay Miklós kormánybiztosi iratai, No. 499.

⁴ Batthyány Lajos: „Felszólítás székely polgártársainkhoz.” Budapest, 1848. jún. 28. Ebben a székelységet önkéntes zászlóaljak alakítására szólítja fel. Nyomt. 6. cs. Közli Kövári László: *Okmánytár az 1848–49-ki erdélyi eseményekhez.* Pest–Kolozsvár, 1861. 60-61. o., Urbán: *Batthyány-iratok I.* 813-814.

⁵ A témáról bővebben: Urbán Aladár: *A székely katonaság segítségül hívása 1848 májusában.* Hadtörténelmi Közlemények. 1980. 405-420.

⁶ A Csík és Háromszékben a határőrség intézménye már 1764. óta létezett, így a lakosság egy része élete végéig katonai szolgálatra volt kötelezve. Természetesen a szükséges katonai kiképzést is megkapták.

⁷ Min. eln. 1848:454. dátum: 1848. június 25. Közli Egyed Ákos: *1848 erdélyi magyar vezéralakjai.* Erdély emlékezete. Marosvásárhely, 2004. 190-192.

⁸ Közli *Corpus Iuris Hungarici – Magyar Törvénytár 1000 – 1895. 1540-1848. évi erdélyi törvények.* Fordították és utalásokkal ellátták Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen.

viszont zsoldot kapnak, és csak magyar tiszteket neveznek ki a zászlójakhoz. Ebből pedig nyilvánvaló, hogy a székely határőrséget honvédszázlójakká kívánták átalakítani. Erre azonban csak 1848 végén, illetve 1849 elején került sor. A két székely határőr székben több ezer katonailag képzett ember állt rendelkezésre, akiből a felfegyverzés után újabb honvédszázlójakat lehetett szervezni. Így Gál Sándor javaslata katonai szempontból indokolt volt, azonban a fegyverhiány miatt a székelység teljes felfegyverzése a szabadságharc folyamán végig megoldhatatlan problémát jelentett.

A HATÁRVÉDZÁSZLÓJAK FELÁLLÍTÁSA

1849. február 6-án a Bem tábornok által Bukovinába kiszorított Karl Urban alezredes Marosénynél meglepetésszerű támadást indított a Borgó völgyében állomásozó magyar csapatok ellen. Rövid összecsapás után sikerült elfognia a magyar parancsnokot, Koffler Bódog őrnagyot, és számos hadifoglyot ejtett. A sikeren felbuzdulva az osztrák csapatok újabb sikeres offenzívát indítottak február 11-én, a Riczky Károly Ignác ezredes vezette magyar csapatok 17-én Királynémetinél súlyos vereséget szenvedtek. Noha a támadókat rövidesen kiszorították Erdélyből az események egy új védelmi stratégia kidolgozására készítették József Bem vezérőrnagyot, az erdélyi csapatok parancsnokát.⁹ Ősztönzőleg hatott, hogy 1849. február elején orosz csapatok érkeztek a szorult helyzetben lévő császári erők megsegítésére, s noha működésük csak Nagyszebenre és Brassóra korlátozódott, és az osztrák hadtest veresége után ki is vonultak, fenn állt a veszélye, hogy mind az cári, mind az osztrák csapatok betöréseket hajthatnak végre Bukovina és Havasalföld felől.¹⁰ Szükségessé vált a határszorosok és hágók megerősítése és állandó őrzése. Tekintettel arra, hogy reguláris erők kellő számban nem álltak rendelkezésre, Bem tábornok először hat, majd tíz határvédszázlój megalakítását rendelte el, egyenként 1500 fős létszámmal, a következő felosztásban:¹¹

Magyarozó jegyzetekkel kíséri Márkus Dezső. Bp., 1900. 672-673. o. Megjegyzendő, hogy az uralkodó ezt a törvénycikket nem szentesítette, mert az unió következtében a magyarországi 1848:XXII. törvénycikk lépett életbe Erdélyben is.

⁹ Kovács Endre: *Bem a magyar szabadságharcban*. Bp. 1979. 124. és 145-146.

¹⁰ Erről bővebben: Gyalóky Jenő: *Az első orosz megszállás és Erdély felszabadítása (1849. január 31-március 28.)* Bp. 1931.

¹¹ Gyalóky 1915. 76. o. ; Egyed Ákos, 1979. 185.

A zászlóalj száma	Elhelyezése
1-2.	Besztercevidék
3,4,5	Székelyföld
6.	Bodza, Ósánc, Tömös
7.	Törcsvár
8.	Törcsvártól Vöröstoronyig
9,10.	Vöröstoronytól Vaskapu-hágóig

Az első két zászlóalj megalakítását 1849. március 3-án rendelte el Gál Sándor ezredes, Székelyföld katonai parancsnoka Csík és Háromszék területén. Okként Urban lehetséges betörését jelölte meg. A rendelet szerint azokat a 26 és 40 év közötti egyéneket kellett besorozni, akiket a honvédszászlóaljba nem vettek fel. A zászlóaljaknak március 10-ig kellett kiállniuk, és ünnepélyes eskütétel céljából Marosvásárhelyre vonulniuk.¹² Gál Sándor április 19-én terjesztette fel az alakulatok tisztí kinevezéseit a hadügyminisztériumhoz.¹³ A hat határvédzászlóalj felállításának tényéről március végén Gál ezredes levélben értesítette Csány László erdélyi fő kormánybiztosot. A zászlóaljakat kizárólag a Törcsvártól Borgóig terjedő határvonal védelmére alakították. A szorosok védelmét egyébként torlaszokkal is megerősítették.¹⁴ A szervezés azonban lassan haladt, az első két zászlóaljat csak április közepére állították ki, így rövidesen a legveszélyeztetettebb pontra, a besztercei hadosztály kötelékébe kerültek. Időközben a határvédzászlóalj számát tízre emelték, a 9. és 10. zászlóaljakat Maros- és Aranyosszékben kívánták felállítani. Megkezdték a 3. és 4. zászlóalj szervezését is, melyek a tervek szerint a székely határszáron teljesítettek volna szolgálatot.¹⁵ Végül csak nyolc zászlóalj felállítására került a következő felosztásban:

Zászlóalj	Beosztás
1-2.	Besztercei hadosztály
3-5.; újonnan felállított tartalék zászlóalj	Székelyföldi hadosztály
6.	Brassói hadosztály

¹² Csány-I. sz.n. Rendelet a Csík és Háromszékben állomásozó katonai parancsnokok, kormánybiztosok, térparancsnokok és főkirálybírókhoz.

¹³ MOL HM Ált. 1849:11542.

¹⁴ Uo. 1264. Gál Sándor levele Csányhoz. Csíkszereda, 1849. március 29.

¹⁵ Uo. 1436. Gál Sándor levele Csányhoz. Csíkszereda, 1849. április 16. ; MOL HM Ált. 11542:1849. Gál Sándor levele a hadügyminiszterhez. Csíkszereda. 1849. április 19.

Arról, hogy a 7. és 8. határvédzászlóaljoknak mely alakulatok tekintendők, a források mélyen hallgatnak. Egyes kimutatások szerint ide sorolták a hétfalusi zászlóaljat is¹⁶, amely a brassói-hadosztály kötelékében szintén határvédelmi feladatott látott el, azonban nem tudjuk, hogy ez sorszám szerint mely zászlóaljat takarja. Ugyanez a probléma áll fenn a Taplócán állomásozó „újonnan felállított tartalék zászlóalj” esetében is. Annak ismeretében, hogy a 9. és 10. zászlóaljakat egyértelműen Marosszékből kívánták felállítani, a fenti két zászlóaljnak feltételezhetőleg a 7. és 8. számot kellett viselnie. Erről azonban egykorú tanúsítvány nem áll rendelkezésünkre.¹⁷ A 9. és 10. zászlóaljok szervezése 1849. április 3-án indult meg, Marosszék területén, a polgári hatóság és katonai hatóságok között rögtön kiéleződött az ellentét. A szék kormánybiztosa, Dobozy István a 30 év fölöttiek besorozását leállította, mert Bem rendelete nem alapult az országgyűlés által elfogadott törvényen. Ráadásul a kormánybiztos maga is élt a felmentés jogával, így sokan el tudták kerülni a szolgálatot, ennek következtében május közepéig csak 254 újoncot tudtak regisztrálni.¹⁸ Az idő rövideje miatt azonban e zászlóaljok felállítása már nem fejeződhetett be.

Bem rendelete ellenállást váltott ki Udvarhelyszékben is. A szék kormánybiztosa, ifj. Horváth János éppen a határvédzászlóaljok szervezése miatt keletkezett ellentétek miatt nyújtotta be lemondását.¹⁹ Az ellenkező kormánybiztost Gál Sándor ezredes, a Székelyföld katonai parancsnoka igyekezett meggyőzni, aki szerint az orosz támadás feltartóztatásához minden szorosba szükséges 11 ágyú és egy jól begyakorlott zászlóalj, mert a „hegyek nem tartoztatják fel az ellenséget szurony nélkül.” Gál mindössze arról feledkezett meg, hogy a határvédzászlóaljok csak kényszermegoldást jelentettek, hiszen az állomány kiképzettsége és felszereltsége nagyon gyenge volt, tüzéséggel pedig legtöbb esetben nem, illetve alig rendelkeztek.²⁰

¹⁶ Annak ellenére, hogy a hétfalusi csángókból szervezett zászlóalj a 140. (más forrás szerint a 126.) honvédzászlóalj sorszámot kapta. Bona Gábor, 1987. 331.

¹⁷ Artur Adamovics Nyepokojcsickij, 1999. 4. táblázat. Az erdélyi hadsereg elhelyezési kimutatása 1849. június 23-ára.

¹⁸ Csányi-lt. 2351. A tartalékszászlóaljakat alakító őrnagy P. Horváth Dániel levele Csányi Lászlóhoz. Marosvásárhely, 1849. május 16.

¹⁹ Egyed Ákos, 1979. 185-186. Egyed Ákos a polgári tisztségviselők ellenállását a békepárt tevékenységének tudta be.

²⁰ Uo. 186.

A ZÁSZLÓALJAK FELSZERELÉSE

A határvédszászlóaljak felfegyverzése a szabadságharc végéig megoldatlan probléma maradt. Fegyverzetük közé tartozott az Augustin rendszerű gyutacsos puská, különböző típusú kovás puskák, vadászpuskák, lándzsák és kaszák, az állomány egy része végig fegyver nélkül maradt.

Az első és második határvédszászlóalj nagyrészt fapuskákkal²¹ volt felszerelve. 1849. május 2-án az 1. határvédszászlóalj 1215 főnyi létszámból 815-nek, a 2. határvédszászlóalj 565 főnyi létszámából senkinek még nem volt fegyvere.²² Így a beszercei hadosztály felett, 1849. június 12-én szemlét tartó Bem tábornok a hazaengedett maroszéki nemzetőrség kovás fegyverei közül 300 darabot a 2. határvédszászlóalj részére utalt ki.²³ Ez azonban a gondokat csak enyhítette, és Dobay József alezredes, hadosztályparancsnok Szentiványi Károly erdélyi fő kormánybiztostól is igényelt fegyvereket.²⁴

Az alábbi táblázat a székelyföldi hadosztály kötelékébe tartozó zászlóaljok felfegyverzettségét mutatja²⁵:

Zászlóalj	Létszám	Fegyvereik	Fegyvertelen állomány
3.	980 fő	3 gyutacsos, 90 kovás, 275 vadászpuska, 123 lándzsa, 3 kasza, 3 db 3 fontos ágyú.	486 fő
4.	812 fő	20 gyutacsos, 30 db kovás, 180 vadászpuska, 30 kasza, 62 db lándzsa	490 fő
5.	1070 fő	9 db 3 fontos ágyú	1070 fő

A brassói hadosztály kötelékébe tartozó 6. határvédszászlóalj teljesen fegyvertelen volt.²⁶

²¹ A „fapuskán” olyan lövés leadására alkalmas fegyvert kell értenünk, melyet a határőrszászlóaljknál kizárólag kiképzési célokra használtak.

²² MOL HM Ált. 1849:21475. Tóth Ágoston ezredes jelentése, Beszterce, 1849. máj. 2. A jelentés szerint mindkét zászlóaljnál hiányoztak a tölténytartók, a szíjazat, valamint a bakancsok.

²³ MOL HM Ált. 1849:23047. Dobay József alezredes levele. Beszterce, 1849. június 17.

²⁴ Csányi-lt. 3085. Beszterce. 1849, június 19.

²⁵ Gyalókey-lt. A székely hadosztály létszámkimutatása. Csíkszereda. 1849. június 8. Gál Sándor ezredes.

²⁶ Gyalókey Jenő, 1938. 50.

A zászlóaljak egyenruházata a következő volt: magyar szabású kalap, székely posztóból készült zeke, fehér nadrág és bakancs.²⁷ Ez a ruházat azonban a nyáron rendkívül kényelmetlenné vált, ezért Dobay József alezredes az első két zászlóalj részére könnyebb ruhákat kért. A katonák még június közepén is „magukkal hozott gunyában”, „báránybőr sapkában, téli zekében, minden fehérmű nélkül, bogarakkal eltelve” tettek szolgálatot. Kalapot és csizmákat már készítetett, de nadrágot és fehérműt a beszerzési nehézségek miatt a kolozsvári raktárból kért.²⁸

A ZÁSZLÓALJAK SZEMÉLYI ÁLLOMÁNYA²⁹

A hat zászlóalj tisztikaráról megállapítható, hogy túlnyomórészt székely származásúak voltak. 93 vizsgált tisztből 91 volt magyar (ebből 84 székely), 2 személy német származású volt.³⁰ Nagyrészek a 3 székely határőrezred³¹ tisztjei, altisztjei, hadapródjai közül kerültek ki (87 vizsgált személyből 63 fő), kisebb számban nemzetőr tiszt, más alakulatok tisztjei és altisztjei közül.³² A következő táblázat zászlóaljok tisztjeinek eredeti alakulat szerinti megoszlását mutatja:

Rendfokozat	14. határőrezred	15. határőrezred	11. huszárezred	Nemzetőr-ség	Honvédszászlóalj	Más soralakulatok
Tiszt	4 fő	9 fő	3 fő	10 fő	3 fő	2 fő
Altiszt	24 fő	19 fő	4 fő	-	-	9 fő
Hadapród	2 fő	-	-	-	-	-

A legénységi állományról nagyon keveset tudunk. A sorköteleseket 26 és 40 év között írták össze, főleg azokat, akik a honvédszolgálatra alkalmatlanok voltak.³³ Az 5. határvédszászlóalj július 26-i létszámkimutatása külön szól az ala-

²⁷ Csány-lt. 1436. Gál Sándor levele. Csíkszereda, 1849. április 16.

²⁸ Uo. 2972. Dobay József alezredes levele Szent-Iványi Károly erdélyi országos biztoshoz. Beszterce. 1849. június 13.

²⁹ A zászlóaljok tisztikarának analízisét Bona Gábor műveinek segítségével végeztük el. Bona Gábor, 1988.; Bona Gábor, 1998–1999.; Bona Gábor, 2000.

³⁰ Ismereteink szerint a hat zászlóaljból 157 tiszt szolgált. (lásd: I. melléklet)

³¹ A 14. határőrezred, 15. határőrezred, 11. huszárezred.

³² Bona Gábor, 1988. 18.

³³ Csány-lt. 1264.

kulat önkénteseiről (akkor 160 fő), ami arra mutat, hogy az alakulatok kiállításánál nem szorítkoztak csupán a sorozás különböző módszereire.³⁴ Csík és Háromszékben a sorozás feltehetőleg a határország rendszerére épült. Az alakulatok felállításának területi megoszlását a következő táblázat mutatja:

Zászlóalj	Sorozás helye
1.	Csík és Háromszék
2.	Csík és Háromszék
3.	Csíkszék
4.	Csíkszék
5.	Háromszék
6.	Udvarhelyszék

ERDÉLY AZ OROSZ TÁMADÁS ELŐESTÉJÉN (1849. JÚNIUS)

Az orosz támadás megindításakor a Brassótól Besztercéig terjedő határvonalon mindenhol határvédszászlóaljok álltak, a kérdés azonban csak az volt, hogy milyen hatékonysággal tudják feltartoztatni, vagy legalább késleltetni a több ponton is nagy erővel megkezdett támadássorozatot. Az orosz csapatok támadási tervét Alekszandr Nyikolajevics Lüders orosz gyalogsági tábornok, az V. hadtest parancsnoka május 25-én terjesztette Ferenc József császár elé. Ennek lényege a következő volt: Az orosz hadtest Ploesti környékén egyesül, majd a Prahova völgyén, a Predeáli-hágon és a Tömösi-szoroson át Brassóba, majd Nagyszeben, Gyulafehérvár, Déva, Arad vonalon Szegedre vonul. Az orosz csapatok háta mögött az Eduard Clam Gallas gróf, cs. kir. altábornagy vezette osztrák hadtest tartja a rendet. Beszterce irányába a Borgói-szoroson keresztül Grotenhjelm altábornagy vezette hadoszlop tör be. ő Besztercét és Marosvásárhelyt, míg Pete Springinsfeld alezredes osztrák különítménye a Barcaságot és Székelyföldet szállja meg. A fenti elképzelésen Paszkievics tábornagy, orosz főparancsnok annyiban változtatott, hogy Lüders-nek június 19-én kellett Brassóban, Grotenhjelmnek Besztercén lennie, míg Springinsfeld Marosvásárhelyt hódítja meg. Az utóbbiak Erdély teljes elfoglalásáig a helyükön maradnak, és a szoroso-

³⁴ Az 5. határvédszászlóalj létszámkimutatása, Kézdivásárhely, 1849. júl. 26. Bem-ir. 3. tét.

kat őrzik. A hadműveletek során azonban még Paszkievics elgondolásához sem tudták mindenben magukat tartani, hiszen Grotenhjelm és Springinsfeld nem váltak el egymástól.³⁵

Az erdélyi magyar hadsereg állománya a hadműveletek megkezdésekor 38781 fő volt, 3028 lóval és 98 löveggel. Vele szemben Lüders főoszlopának 26487 embere állt 6017 lóval és 56 ágyúval, Grotenhjelm orosz-osztrák hadosztálya 12450 embert, 3028 lovat és 32 ágyút számlált. Később vonult Erdélybe von Lejn orosz ezredes különítménye 3485 fővel, 115 lóval és 8 ágyúval és gr. Clam-Gallas tábornok 8000 fős osztrák hadteste. Ráadásul a magyar csapatok minősége messze elmaradt ellenfelétől. Bem tábornok kipróbált csapatai, melyekkel végigküzdötte a téli hadjáratot az április-májusi bánási hadjárat után a bács-bánási hadsereg kötelékébe kerültek. Az újoncok kiképzésére kevés idő volt, hiányzott az egységes tisztikar. Hiányzott a megfelelő fegyver és felszerelés is. Az erdélyi hadsereg hét hadosztályából a kolozsvárit és a dévait az érchegységi román felkelők, egy hadosztályt pedig a gyulafehérvári vár ostroma kötött le. Így az orosz támadás elhárítása a besztercei, székelyföldi és brassói, kisebb részben a nagyszebeni hadosztályokra hárult. Ezek összlétszáma pedig nem haladta meg a 22000 főt.³⁶

AZ 1-2. HATÁRVÉDZÁSZLÓALJ (BESZTERCEI-HADOSZTÁLY)

Incze Gergely őrnagy, az 1. határvédszászlóalj parancsnoka április 24-én Naszódon vette át az alakulat parancsnokságát.³⁷ Május végétől június közepéig az alakulat parancsnoksága Telcsen volt.³⁸ A 2. határvédszászlóalj parancsnoksága május elejétől Jádon, a hónap végén Alsó-Borgón volt.³⁹

A két alakulat létszáma a következőképpen alakult:⁴⁰

³⁵ Gyalókey Jenő: Az oroszok hadműveleti terve Erdély megszállására (1849.) *Hadtörténelem*, 1922.; Gyalókey Jenő, 1937. 7-8.

³⁶ Gyalókey Jenő, 1938.

³⁷ MOL HM Ált. 1849:12125.

³⁸ MOL HM Ált. 1849: 19140.; 23382.

³⁹ MOL HM Ált. 1849: 14497., 15249., 18747.

⁴⁰ Gyalókey Jenő, 1937. I. melléklet; MOL HM Ált. 1849: 21475. (máj. 2.); Az erdélyi hadsereg 1849. május 10-i összesített létszámkimutatása. 1848-49. TL 1894. 177.; A besztercei hadosztály 1849. jún. 11-i kimutatása. Uo. 1895. 80-81. o.; az erdélyi hadsereg 1849. jún. 18-i létszámkimutatása. Gyalókey-lt. 2. tét. No. 36.; ugyanez, 1849. június 20. uo. No. 38., közli 1848-49. TL 1894. 206-207.

Dátum	1. zászlóalj	2. zászlóalj
Május 2.	1215	824
Május 22.	800	900
Május 10.	1225	624
Június 11.	1217	643
Június 18.	1217	1010
Június 21.	1217	1010
Július 6.	225	
Július 11.		439

A besztercei hadosztály feladata az volt, hogy a Bukovinából betörő ellenséges csapatokat megállítsa. Tekintettel arra, hogy Dobay József alezredes, hadosztályparancsnok szerint a támadás a Borgói- és Radnai-szorosokon keresztül fog bekövetkezni a csapatait a következőképpen osztotta fel:

Borgói különítmény:

Parancsnok: Damaszkín György alezredes
 Alakulatok: - 73. honvédszászlóalj 5 százada
 83. honvédszászlóalj
 84. honvédszászlóalj
 2. határvédszászlóalj
 6 db ágyú

Radnai különítmény:

Parancsnok: Klement György őrnagy
 12. honvédszászlóalj
 76. honvédszászlóalj
 4 db ágyú

Besztercei-tartalék:

3. vadászrezred 2,5 százada
 1. határvédszászlóalj
 Marosszéki nemzetőrség
 11. székely huszárezred egy osztálya
 2 db ágyú
 Összesen: 7083 fő, 421 ló, 10 ágyú⁴¹

⁴¹ Gyalóky Jenő, 1937. 20-21.

A két határvédzászlóalj rendkívül gyengén volt felszerelve⁴², így nem meglepő, hogy az orosz támadó csapatok ellenében⁴³ nem alkalmazták őket. Noha mindkét határvédzászlóaljat a Borgói-szorozshoz rendelte Dobay alezredes, a források szerint nem kerültek a tűzvonalba. Thoroczkay Sándor visszaemlékezése szerint mindkét zászlóalj csak lándzsával volt felszerelve, de ekkor felmerül a jogos kérdés, hogy Dobay miért rendelte őket a legveszélyeztetettebb pontra.⁴⁴ Mivel a támadást megállítani nem sikerült, Dobay elrendelte a Désre történő visszavonulást, amely során a két zászlóalj csaknem felbomlott, az állomány nagyobb része szétszéledt.⁴⁵ A két zászlóalj létszáma 1934 főről 439 főre csökkent.⁴⁶ Az erősen demoralizált hadosztály vezetését 1849. június 25-én Bem József altábornagy vette át, aki két nap múlva merész támadást indított Grotenhjelm csapatai ellen. A két határvédzászlóalj maradéka a balszárnyon helyezkedett el. A június 27-28. csaták során a magyar csapatok nem tudták kiszorítani az ellenséget, a szökött honvédek száma július 6-ra elérte a 3000 főt. Bem tábornok július 5-én, Besztercén napiparancsot adott ki a dezertőrök megbüntetésére: „A haditörvényszéknek – mely a végett neveztetett vala ki, hogy azokra, kik a június 27- és 28-iki csatákban zászlójok, fővezérök, parancsnokjaik s bajtársaikat gyalázatos megszaladással cserbe hagyták volt, törvényt mondjon – ítélete nyomán nagy tömeg székeleket agyon lövetnem, vagy őket százanként kell vala megbotoztatnom. Az elsőt nem akarom tenni, mert hiszen azok a vak félelem által elragadtattak, még hasznos szolgálatot tehetnek a szabadságnak, miután már asszonyi gyáva rebegést a szívökből kiírtották; a másikat sem, mert nem úgy akarok veletek bánni, mint barmokkal...”⁴⁷ Czirjék Ferencet, az 1. határvédzászlóalj hadnagyát Bem gyáva-ság miatt megfosztotta a rangjától.⁴⁸

1849. július 9-én Grotenhjelm támadást indított a besztercei-hadosztály ellen, a magyar csapatok visszavonulását Sófalvánál az 1. és 2. határvédzászlóalj megmaradt töredéke is fedezte. Bem tábornok Incze Gergely őrnagyot bátor helytállásáért megdicsérte.⁴⁹ Július 20-án az erdélyi hadsereg összesített kimutatása szerint az 1. zászlóalj létszáma 225 fő volt.⁵⁰ Július végén a két alakulat 75, illetve 180

⁴² Erről bővebben „A zászlóalj felkészülése” című fejezetben.

⁴³ A két oszlopban végrehajtott támadás 1849. június 21-én következett be.

⁴⁴ Thoroczkay Sándor: A 73. honvédszászlóalj története 1849-ben. *Hazánk*. VIII. k. 1885. 32. o. ; Gyalóky Jenő, 1937. 27-28. o.

⁴⁵ Gyalóky Jenő, 1937. 40.

⁴⁶ Uo. I. melléklet.

⁴⁷ Gyalóky-I. Szn. ; Gyalóky Jenő, 1937. 61.

⁴⁸ Gyalóky Jenő, 1937. 60.

⁴⁹ Uo. 75-77.

⁵⁰ HL 1848-49. 38/312. Az erdélyi hadsereg létszámkimutatása, Marosvásárhely, 1849. júl. 20. Korrigálva közli Gyalóky Jenő: Az erdélyi honvédsereg hadrendje és állománya

főnyi töredékét Damaszkín György alezredes 2. határvéd zászlóalj néven egyesítette egymással. Július 31-én az alakulat létszáma 207 fő volt.⁵¹ Az egyesített alakulat valószínűleg Zsibónál tette le a fegyvert 1849. augusztus 24-25-én.⁵²

3-5. HATÁRVÉDZÁSZLÓALJAK (SZÉKELYFÖLDI HADOSZTÁLY)

Ez a három zászlóalj 1849. május elején foglalta el az állomáshelyeit a következő felosztásban:⁵³

a) 3. határvédzászlóalj:

Század	Állomáshely
2 század	Tölgyes
1 század	Kőpatak
1 század	Gyergyószentmiklós
1 század	Remete
1 század	Remete ⁵⁴

A zászlóalj létszáma május 6-án 979 fő volt, 3 gyutacsos, 4 kovás és 401 vadászpuskával rendelkezett, valamint 3 db 3 fontos ágyúval. Május 11-én a 993 főnyi állománynak 6 gyutacsos, 73 kovás, 377 vadászpuska és 52 karabély volt a fegyverzete.

b) 4. határvédzászlóalj:

Század	Állomáshely
2 század	Gyimes

1849. július 20-án. *Magyar Katonai Szemle*, 1934. III. k. 7. szám. 214-220. (Érdekes módon a kimutatás a hat határvédzászlóalj közül csak ezt az egyet tünteti fel.)

⁵¹ Bem-ir. 3. tétel. Damaszkín alakulatainak létszámkimutatása, 1849. júl. 25. (itt még külön szerepel a két töredék); uo. 1849. júl. 31. (itt már csak a 2 határvédzászlóalj szerepel.)

⁵² Erre abból következtethetünk, hogy Lezsák Lajos, az alakulat parancsnoka is Zsibónál fejezte be a szabadságharcot. Bona Gábor, 2000. 481.

⁵³ Csányi-lt. Szn. A székely főhadiparancsnokság létszámkimutatása. 1849. május 6.; MTA Kt. Ms. 5086/2. ugyanez, 1849. május 11. Az erdélyi hadsereg 1849. május 10-i összesített létszámkimutatása a három zászlóaljnál a következő megjegyzéssel „Székelyföldön van gyalogság” 4529 főt tüntet fel. 1848-49. TL 1894. 177.

⁵⁴ Május 11-én Ditró.

1 század	Szépvíz
1 század	Somlyó
1 század	Szentgyörgy
1 század	Kőkert

A zászlóalj létszáma május 6-án 746 fő volt, 4 gyutacsos, 104 vadászpuskával és 30 karabéllyal rendelkezett. Május 11-én változatlan létszámmal 20 gyutacsos, 30 kovás, 170 vadászpuskával és 30 karabéllyal rendelkezett.

5. határvédzászlóalj:

Század	Állomáshely
3 század	Ojtoz
1 század	Bereck
2 század	Kézdivásárhely

A zászlóalj létszáma május 6-án 1009 fő volt, 62 gyutacsos, 553 kovás, 57 vadászpuskával 38 karabéllyal és 248 lándzsával rendelkezett. Május 11-én a létszám 1057 fő volt, 55 gyutacsos, 574 kovás, 53 vadászpuskával, 26 karabéllyal és 252 lándzsával. 2 db 3 fontos ágyújuk az Ojtozi-szorosnál volt elhelyezve. Május 22-én a létszám 1085 fő volt.⁵⁵

Az egy hónappal későbbi állapot a következő volt⁵⁶:

a) 3. határvédzászlóalj:

Század	Allomáshely	Létszám	Fegyverzet
1.	Tölgyes	189 fő	3 gyutacsos, 32 kovás, 90 vadászpuska, 61 lándzsa
2.	Békás	152 fő	30 kováspuska
3.	Szentmiklós.	174 fő	-
4.	Remete	150 fő	2 vadászpuska
5.	Remete	155 fő	152 vadászpuska
6.	Tölgyes	160 fő	38 kovás, 31 vadászpuska, 62 lándzsa, 3 kassa, 3 db

⁵⁵ HL 1848-49. 52a/225. Az erdélyi hadsereg május 22-i létszámkimutatása.

⁵⁶ Gyalókey-lt. A székely hadosztály létszámkimutatása. Csíkszereda. 1849. június 8. Gál Sándor ezredes. Közli 1848-49. TL 1895. 129.

b) 4. határvédszászlóalj:

Szárad	Allomáshely	Létszám	Fegyverzet
1.	Gyimes	162 fő	4 gyutacsos, 1 kovás, 46 vadászpuska, 6 kasza, 2 db 3 fontos ágyú
2.	Gyimes	132 fő	2 gyutacsos, 3 kovás, 43 vadászpuska, 10 kasza
3.	Szépvíz	113 fő	2 db gyutacsos, 10 db kovás, 20 vadászpuska
4.	Somlyó	169 fő	2 gyutacsos, 3 kovás, 4 vadászpuska, 4 kasza
5.	Kőkert	93 fő	6 gyutacsos, 9 kovás, 50 vadászpuska, 8 kasza
6.	Szentgyörgy	143 fő	143 fő. 4 gyutacsos, 4 kovás, 7 vadászpuska, 62 lándzsa, 2 kasza

c) 5. határvédszászlóalj:

Szárad	Allomáshely	Létszám	Fegyverzet
1.	Kézdivásárhely	178 fő	9 db 3 fontos ágyú
2.	Kézdivásárhely	170 fő	-
3.	Bereck	182 fő	-
4.	Sósmező	182 fő	-
5.	Ojtoz	183 fő	-
6.	Ojtoz	175 fő	-

A két kimutatás összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy míg a létszám tekintetében alig van különbség, addig júniusban lényegesen kevesebb lőfegyverrel rendelkeztek. Ennek oka talán az lehetett, hogy a újonnan alakított honvédszászlóaljak is fegyverhiánnyal rendelkeztek, és ezek felfegyverzése fontosabb lehetett a tartalékkeretből kiállított határvédszászlóaljaknál.

A továbbiakban a zászlóaljak létszáma a továbbiakban így alakult:⁵⁷

⁵⁷ Az 5. határvédszászlóalj létszámkimutatása, Kézdivásárhely, 1849. jún. 16. Közli 1848-49. TL 1896. 72. Az erdélyi hadsereg 1849. június 18-i létszámkimutatása. Gyalókat. 2. tét. No. 36.; ugyanez, 1849. június 20. uo. No. 38., közli 1848-49. TL 1894. 206-207., június 23-i dátummal Artur Adamovics Nyepokojcsickij, 1999.173. és 175. A székely tábor 1849. júl. 15-i, tusnádi létszámkimutatása, Bem-ir. 3. tét. Az 5. határvédszászlóalj létszámkimutatása, Kézdivásárhely, 1849. júl. 16. Közli 1848-49. TL 1896. 3. A székely

Dátum	3. határvédzászlóalj	4. határvédzászlóalj	5. határvédzászlóalj
Június 16			1077
Június 18.	992	746	1083
Június 21.	980	812	1070
Július 15.	52 (6. század)		104
Július 16.			264
Július 18.			465
Július 19-20. körül			647
Július 24.	264 (4. és 6. század)		451 (két század)
Július 25.	267 (4. és 6. század)		451 (két század)
Július 26.			609 (négy század?)

A 3. és 4. zászlóalj az erdélyi harcokban nem vettek részt, majd a Székelyföld elvesztése után feloszlottak. (1849. augusztus 4.)⁵⁸ Az 5. határvédzászlóaljat az orosz támadás az Ojtozi-szorosnál érte. 1849. június 26-án Gusztav Hrisztianovics Hasford orosz altábornagy, a 15. gyaloghadosztály parancsnoka 3 gyalogos zászlóaljjal és egy tüzér üteggel megtámadta Ojtozt, mire az 5. határvédzászlóalj puska-lövés nélkül szétfutott, létszáma július közepéig 1070 főről 264 főre csökkent, így a zászlóaljat 383 újonccal ki kellett egészíteni.⁵⁹ Ugyanakkor a zászlóalj mégsem bomlott fel teljesen, mert az orosz támadás miatt visszavonuló Gál Sándor csapatai üldözésére rendelt 4 orosz dzsidás századot és 2 ágyút az 5. határvédzászlóalj századai állították meg.⁶⁰ A zászlóaljról az utolsó adat július végéről maradt fenn. Eszerint a Kézdivásárhelyen lévő állomány létszáma 164 fő volt. Az állomány egy része (kb. két százada, 191 fő) részt vett Bem tábornok moldvai betörésében. 148 fő Sósmezőn volt előrsőn, 106 fő az Ojtozi-szorosban állomásozott.⁶¹

⁵⁸ Kővári László: *Erdély története 1848–49-ben*. Pest, 1861. 266. o.; Bona Gábor, 2000. 489., 602.

⁵⁹ Gyalóky Jenő: A háromszéki hadjárat. (1849. július 16-24.) *Hadtörténelmi Közlemények*. 1922-23. 71.; Artur Adamovics Nyepokojsickij, 1999. 77.

⁶⁰ Gyalóky Jenő, 1938. 57.

⁶¹ Bem-ir. Szn. Létszámkimutatás. 5. határvédzászlóalj. Kézdivásárhely. 1849. július 26. V. ö. Gyalóky Jenő: Bem moldvaországi hadműveletei. *Történelmi Szemle*, 1918.

6. HATÁRVÉDZÁSZLÓALJ (BRASSÓI HADOSZTÁLY)

Az alakulat szervezéséről viszonylag keveset tudunk. Az alakulat parancsnoka Jánosy József őrnagy volt. Június 18-án még teljesen fegyvertelen volt és Brassónál állomásozott, majd – valószínűleg az orosz támadás megindulása után – átvényelték a Székelyföldre. (Nagy Sándor adatai szerint az alakulat részt vett a Tömösi-szoros június 19-20-i védelmében.)⁶² Július 19-én Székelyudvarhelyen találjuk. Létszáma a következőképpen alakult:⁶³

Dátum	Létszám
Május 22.	810
Június 11.	724
Június 18.	713
Június 20.	724
Július 19.	450

I. Melléklet

1. székely határvédzászlóalj tisztikara:

Őrnagy: Incze Gergely

Százados: Bajkó Márton Gergely Mihály Jákó Dániel Nagy Dániel Nagy Ezékiás, Potyó Ferenc.

Főhadnagy: Barabás Lajos, Hosszú Ferenc, Király József, Klára János, Sövér József, Gergely Ignác, Balás Mihály

Hadnagy: Barabás András, Bléncsy István, Fodor Lajos, Gáspár János, Gegő Albert, Gergely József, Imreh József, Jákó Mózes, Kajtár Ábrahám, Kováts György, Lázár János, Madaras István, Péterfi Mihály.

⁶² Nagy Sándor: *Háromszék önvédelmi harcza*. Kolozsvár. 1896. 77.

⁶³ HL 1848-49. 52a/225. Az erdélyi hadsereg május 22-i létszámkimutatása. Az okmányban Endes József őrnagy szerepel az alakulat parancsnokaként. A Brassó vidéki parancsnokság 1849. jún. 11-i létszámkimutatása. Österreichische Nationalbibliothek. Handsch-riften-Sammlung. Series Nova. 358. Band 2. 365-366. f. (Hermann Róbert szíves közlése.) Az erdélyi hadsereg 1849. június 18-i létszámkimutatása. Gyalókay-lt. 2. tét. No. 36.; ugyanez, 1849. június 20. uo. No. 38., közli 1848-49. TL 1894. 206-207. A székelyudvarhelyi térparancsnokság 1849. júl. 19-i létszámkimutatása. Gyalókay-lt. 2. tét. No. 86.

2. székely határvédzászlóalj tisztikara:

Őrnagy: Lezsák Lajos.

Százados: Roediger Rudolf, Cseh Imre, Csergő Lajos, Csíki András, Farkas Ignác, Pap Ferenc, Vitkai József

Főhadnagy: Fejér Mihály, Ferenczi Ferenc, Nagy Jáfet, Szócs István, Udvarnoki Károly, Farkas Ignác, Király József

Hadnagy: Bartó János, Benedek Dénes, Benedek Samu, Bodó József, Czirjék Ferenc, Csüdör János, Ferencz József, Gál János, Jancsó Dávid, Könczey Gábor, Kövér Sándor, Mágori Simon, Péter Ferenc, Szabó Mihály.

3. székely határvédzászlóalj tisztikara:

Őrnagy: Magyar Ferenc.

Százados: Csekme Ádám, Csibi Alajos, Mándoki András, Péterfi József.

Főhadnagy: Albert Ignác, Bartó Dániel, Bruckmüller Jakab, Nagy Samu, Részeg János, Szilágyi András.

Hadnagy: Albert László, Balázs Lajos, Bíró Sándor, Filker Ferenc, Gyárfás János, Kedves Gergely, Kelemen István, Lukács József, Sándor János, Szabó János, Veress János.

4. székely határvédzászlóalj tisztikara:

Őrnagy: Rindsmaul Albert.

Százados: Benedek Antal, Bíró Sándor, Dálnoki József, Deák János, Gidró János, Nagy József.

Főhadnagy: Dávid József, Kovács Dániel, Kövér Mózes, Pál Dávid, Pető Ádám, Tankó Lajos.

Hadnagy: Bartalis Ferenc, Csíki Lajos, Győrbíró Zsigmond, Lázár Pál, Rátz Ferenc, Ravasz János, Serester Mózes, Székely Lajos, Zaka-riás István.

5. székely határvédzászlóalj tisztikara:

őrnagy: Hild Franz.

Százados: Bardócz Márton, Bartha Elek, Benkő Sándor, Debreczi Gábor, Erőrdi Bibó Lajos, Mike Lajos, Pócsa Ferenc.

Főhadnagy: Árkosi Mihály, Baka Lajos, Bara János, Dombi László, Fleischman Dávid, Kovács János, Püskösti József, Rákosy György, Ugron István, Veress Péter.

Hadnagy: Bodó Elek, Bogdán Antal, Csekme Mihály, Csiszér István, Farkas János, Forika Ferenc, Forró Pál, Jüngling János, Magdó Antal, Szigethy Dániel.

6. székely határvédzászlóalj tisztikara:

Őrnagy: Jánosy József.

Százados: Barabás József, Frank József, Gál József, Morvai János, Sebestyén Sándor, Ugron József.

Főhadnagy: Adorján Imre, Albert János, Bereczky Zsigmond, Fodor Károly, Haricska János, Keserű János, László János.

Hadnagy: Bajkó József, Barabás József, Bartók László, Bőjthe Ignác, Derzsi János, Derzsi Lajos, Eisenhut Sándor, Fancsali György, Ferenczi László, Fodor Ábel, Fodor Károly, Gyulai Sándor, Keseberg Johann, Kurkó András, Nagy Lajos, Pánczél József.

RÖVIDÍTÉSEK JEGYZÉKE

- 1848–49. HL Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc iratai
- 1848–49. TL 1848–49. *Történelmi Lapok*. Szerk. Kuskó István
- Bem-ir. MOL R 14. Bem József iratai
- Bona Gábor, 1987. BONA GÁBOR: *Tábornokok és törzstisztek a szabadságharcban*. Bp. 1987.
- Bona Gábor, 1988. BONA GÁBOR: *Kossuth Lajos kapitányai*. Bp. 1988.
- Bona Gábor, 1998–1999. BONA GÁBOR: *Hadnagyok és főhadnagyok az 1848/49. évi szabadságharcban*. I-III. k. Bp. 1998-1999.
- Bona Gábor, 2000. BONA GÁBOR: *Tábornokok és törzstisztek az 1848/49. évi szabadságharcban*. 3. kiadás. Bp. 2000.
- Csány-lt. Magyar Tudományos Akadémia. Kézirattár. Csány László levéltára. Másolatok. Az aradi Csány-levéltár, pontosabban az 1849. évi országos biztosság január-június közötti iratairól készült másolatok.
- Egyed Ákos, 1979. EGYED ÁKOS: *Háromszék 1848–1849*. Bukarest. 1979.
- Gyalókey Jenő, 1915. GYALÓKAY JENŐ: Az erdélyi hadsereg az oroszok betörése idején. (1849. június 19-20.) *Történelmi Szemle*, 1915. 71-114.
- Gyalókey Jenő, 1937. GYALÓKAY JENŐ: *A beszercei hadosztály harcai 1849 nyarán*. Különlenyomat a Hadtörténelmi Közlemények 1937-évi füzetéből. Bp. 1937.
- Gyalókey Jenő, 1938. GYALÓKAY JENŐ: *Az erdélyi hadjárat 1849 nyarán*. Bp. 1938.
- Gyalókey-lt. MOL P 876. A Gyalókey-család levéltára
- HL Hadtörténelmi Levéltár, Budapest
- HM Ált. MOL H.75. Hadügyminisztérium. Közösen kezelt általános iratok.
- Min. eln. MOL H 2. Miniszterelnökség. 1848. Elnöki iratok
- MOL Magyar Országos Levéltár, Budapest
- MTA Kt. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, Kézirattár
- Nyepokojcsickij, Artur Adamovics, 1999. Artur Adamovics Nyepokojcsickij: *Az erdélyi hadjárat orosz szemmel 1849*. Fordította, sajtó alá rendezte és a bevezető szöveget írta: Rosonczy Ildikó. Bp. 1999.
- Nyomt. MOL R 32. Az 1848-49-i forradalomra, szabadságharcra és emigrációra vonatkozó nyomtatványok.
- Urbán: Batthyány-iratok I. *Gróf Batthyány Lajos miniszterelnöki, hadügyi és nemzetőri iratai*. A dokumentumokat válogatta, a jegyzeteket készítette, az előszót írta Urbán Aladár. Bp., 1999. I. k.